

e-ISSN: 2148-0494

dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2018, Cilt:6, Sayı:12, 6:252-273

Gönderim Tarihi: 25.10.2018

Kabul Tarihi: 17.12.2018

KLASİK HADİS KAYNAKLARINA GÖRE ABDULLAH B. SA'D B. EBÎ SERH

Hüseyin AKYÜZ*

Öz

Bu makalede İslam tarihinin ilginç kişiliklerinden birisi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh konu edinilmiştir. Çalışmada öncelikle klasik hadis kaynaklarında onunla ilgili rivayetler tespit edilmiştir. Ardından bu rivayetlerin metin ve isnad tenkitleri yapılmıştır. Çalışmada İbn Ebî Serh ile ilgili bazı sorulara cevaplar aranmıştır. Bu sorulardan bazıları şunlardır: İbn Ebî Serh, irtidat etmiş midir? Klasik hadis kaynaklarında kâfir olarak öldüğünü destekleyecek herhangi bir rivayet mevcut mudur? Onun Kur'an-ı Kerim'i tahrif ettiğine dair klasik hadis kaynaklarında sahih veyahut zayıf rivayetler var mıdır? İbn Ebî Serh ile ilgili indiği iddia edilen ayetlerin konuya delaletleri kesin midir? Bütün bunlara ilaveten makalede İbn Ebî Serh'in hayatı konusunda ittifak edilen ve edilmeyen hususlar da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Ebî Serh, Hz. Peygamber, Kur'an, İrtidat.

ACCORDING TO THE SOURCES OF CLASSICAL HADITH LITERATURE THE ABDULLAH IBN SAAD IBN ABI AL-SARH

Abstract

In this article, one of interesting personalities of Islamic history, Abdullah Ibn Saad Ibn Abi al-Sarh has been mentioned. In the study, firstly the rumors related to him in classical hadith sources were determined. Then the text and isnad criticism of these narrations were made. In this study, some questions about Ibn Abi al-Sarh were searched. Some of these questions are as follows: did Ibn Abi al-Sarh apostatize? Is there any narration to support the death of an infidel in the classical hadith sources? Is there any illegitimate or aphoristic narratives in the classical hadith sources that he has falsified the Holy Quran? Are the indications of the verses allegedly related to Ibn Abi al-Sarh? In addition to all these, there are also some items which are allied and not mentioned in Ibn Abi al-Sarh 's life.

Keywords: Hadith, Ibn Abi al-Sarh, the Prophet, the Qur'an, Apostate.

Giriş

İslam tarihinde tartışılan şahsiyetlerden birisi de Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'dir. Onun tam adı Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh b. el-Hâris b. Hubeyb b. Cezîme b. Nasr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey b. Ğâlib el-Kuraşî el-Âmirî olup, künyesi Ebû Yahya'dır.¹ İbn Ebî Serh, Hz. Osman'ın sütkardeşidir. İslam literatüründe Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yaptığı konusunda ittifak vardır. Hayatının bir

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, huseyinakyuz@gazi.edu.tr **ORCID ID** 0000-0001-5633-3507

¹ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât eş-Şeybânî el-Leysî el-Uşfurî el-Basrî, *Kitâbu't-Tabakât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1993, s. 529-530; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât* (nşr. Şerefuddîn Ahmed), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1395/1975, III, 213-214.

döneminde gel gitler yaşadı ve irtidat etti. Bu sebeple Medine'den ayrılarak Mekke'ye yerleşti. Mekke fethi günü Hz. Peygamber, Kâbe'nin örtüsü altında bulunsa bile öldürülmesini emretti. Anılan fetih gününde sütkardeşi Hz. Osman'ın (ö. 35/656) yanına sığındı. Hz. Osman da herkes yatıştıktan sonra onu affetmesi için Hz. Peygamber'e götürdü. Hz. Peygamber, bir müddet sükût etse de sonunda onu affetti. Mısır'ın fethinde Amr b. el-As'ın (ö. 43/664) ordusunun sağ kanadında komutan olarak görev yaptı. Sonraları aynı Mısır'a vali olarak atandı. Ayrıca Afrika'ya diye anılan, Kuzevbatı Afrika'nın fethinde bulundu. Eşsiz ve kahraman bir komutan olarak vasıflandırılan İbn Ebî Serh, 36/656 tarihinde bir rivayete göre Askalan, bir rivayete göre de Remle'de vefat etti.²

Abdullah b. Sa'd, Kureys'in akıllılarından ve saygın kişilerinden biridir. İbn Abdilberr (ö. 463/1071), onun Mekke'nin fethi günlerinde tekrar Müslüman olduğunu, İslam'a güzel bir şekilde bağlandığını ve bundan sonra kendisinden hoş karşılanmayacak herhangi bir davranışı görülmediğini ifade etmiştir.³ Bununla birlikte onun Müslüman iken irtidat edenlerin ilki olduğu, Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yaptığı ancak Kur'an'ı tahrif ettiği, Yüce Allah'ın onun kâtip olarak görevlendirilmesini yasakladığı ve Arap yarımadasında kâfir olarak ölünceye kadar kaçtığı ifade edilmiştir.⁴ Herhangi bir isnadı olmayan bu asılsız haber, bazı tefsir kaynaklarımızda "denildi ki" gibi temrîz sigasıyla nakledilmiştir.⁵ Dolayısıyla bu çalışmada onun gerçekten Hz. Peygamber döneminde irtidat edip etmediği ve Mekke fethi günü nasıl Müslüman olduğu ile ilgili klasik hadis kaynaklarında geçen rivayetlerin sıhhat değeri, metin tetkik ve tenkidleri yapılacaktır.

Öncelikle ifade edilmelidir ki ilk asırlardaki musanniflerin genelinin rivayetleri toplama ve tasnif etmedeki hedefleri, bütün rivayetleri toplamak ve bu kültürel mirasın yok olmasına engel olmaktır. Bu yüzden ulaşabildikleri rivayetlerin sıhhatini veya zayıflığını pek dikkate almamışlardır. İşte bu yüzden hiçbir İslam âlimi bütün bu eserlerde yazılanların istisnasız tamamının sahih olduğunu iddia etmemiştir. Örneğin, Taberî (ö. 310/923), "*Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*" adlı eserinin mukaddimesinde şöyle der: "Benim bu eserimi inceleyenler bilsinler ki, bu kitabımda zikredilen her bilgi ve haber, pek azı hariç olmak üzere, akli delillere, insanların fikir ve akıllarıyla düşünerek buldukları sebeplere dayanmayıp, sadece isnatlarıyla

² Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990, VII, 344-345; Ebû Ömer Yusuf b. Abdilberr, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992, III, 918; İbnü'l-Esîr Ebû'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdilmevcüd), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994, III, 260.

³ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, III, 918.

⁴ Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhız, *Kitâbu Zemmi Ahlâki'l-Küttâb / Resâilu'l-Câhız içinde* (nşr. Abdusselam Muhammed Hârûn), Mısır: el-Mektebetu'l-Hancı, 1399/1979, II, 188.

⁵ Ebû Abdullah Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1420, XXIII, 266; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî İbn Âdil en-Nûmânî ed-Dimaşkı, *el-Lübâb fî 'Ulâmi'l-Kitâb* (nşr. Âdil Ahmet Abdülmevcüd - Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, XIV, 183; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-Münîr fî'l-Înâneti alâ Ma'rifeti Ba'dı Meânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire: Matbaatü Bulak, 1285, II, 574.

ravilerini gösterdiğim haber ve rivayetlere dayanır... Geçmiştekilerin bazılarında dair naklettiğimiz haberlerin bir kısmını doğru ve gerçek bulmayıp inkâr edenler veyahut çirkin sayanlar bulunursa, onlar bilsinler ki, bu haberler bizim tarafımızdan uydurulmadan raviler vasıtasıyla bize nakledilmiştir. O haberler bize nasıl nakledilmiş ise, biz de o şekilde rivayet ediyoruz.”⁶

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), tefsir, melahim ve meğazi ile ilgili yorum ve bilgilerin itibar olunacak sahih senetlerinin olmadığını belirtmiştir.⁷ Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404) de siyer kitaplarının sahih olmayan münker rivayetlerle dolu olduğunu ifade etmiştir.⁸ Siyer ehli ve tarihçilerin sırf hadiselerin tarihi akışını muttasıl bir şekilde tamamlayabilme adına zayıf ve munkatî’ haberleri kullanmada gevşeklik gösterdikleri de bir vakıadır. Oysa muhaddisler, sahih rivayetleri diğerlerinden ayıran tenkid metodları geliştirmişlerdir. Dolayısıyla muhaddislerin kitaplarındaki rivayetler –özellikle sahih hadisleri toplayan eserlerdeki rivayetler- genel tarih, siyer ve meğâzi kitaplarındaki rivayetlere takdim edilmesi gerekir. Zira hadis kitaplarındaki rivayetlerin hem isnadına hem de metnine uygulanan tenkid ve tetkik, tarih kitaplarındaki rivayetlere uygulanmamıştır.⁹ Tarih vb. kitapların bu durumları sebebiyle Abdullah b. Ebî Serh ile ilgili rivayetlerin klasik hadis kaynaklarından araştırılması ve sıhhat durumlarının tespit edilmesi gerekmektedir. İşte bu noktadan hareketle, bu makalede İbn Ebî Serh ile ilgili rivayetlerin ilmî kriterlere bağlı kalınarak yeniden değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. İbn Ebî Serh İle İlgili Rivayetlerin Metin Tetkiki ve Sened Tenkidi

İsnad, Müslümanların önem verdiği ve dinde arzu edilen bir mekanizmadır. İster hadisler ve şer’i hükümler isterse menakıb, fedâil, meğâzi ve siyer alanlarında olsun bütün rivayetler isnada dayanmalıdır. İsnad metne götüren yol olup metnin sıhhatini test etme aracıdır. Aslında haberin olduğu her yerde muhakkak isnaddan söz edilmektedir. Üstelik haberin ilk kaynağından uzaklaştıkça isnada olan ihtiyaç daha da artmaktadır. İsnad olmasaydı isteyen istediği şeyi söyler ve doğruyu tespit edebilmek oldukça zorlaşırdı. Bundan dolayı isnad tenkidi bitmiş bir şey değildir. Ravilerle ilgili değerlendirmeler kişiden kişiye farklılık arzettiğinden dolayı isnad tahlil ve tenkidi, şimdi olduğu gibi gelecekte de devam edecek olan bir faaliyettir. Bu açıklamaların ışığında hadis kaynaklarımızda Abdullah b. Ebî Serh ile ilgili isnadlı bir şekilde nakledilen rivayetleri dört grupta incelemek mümkündür. Şunu belirtelim ki bu gruplandırma isnadlarla rivayet edilen bilginin muhtevasına göre yapılmıştır.

⁶ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarîhu’r-Rusûl ve’l- Mulûk (Târihu’t-Taberî)*, Beyrut: Dâru’t-Türâs, 1387, I, 7-8.

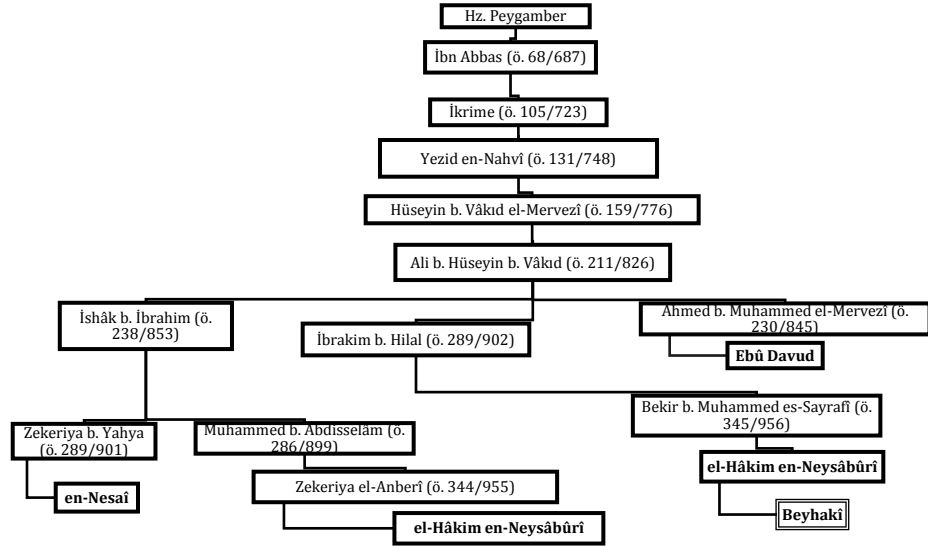
⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî li Ahlâki’r-Râvî ve Âdâbi’s-Sâmi* (nşr. Mahmût Tahhân), Riyâd: Mektebetü’l-Meârif, ts., II, 162.

⁸ Ebû’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdurrahman el-İrâkî, *Elfiyyetu’s-Sîretu’n-Nebeviyye/Nazme’d-Dürerü’s-Seniyye fi’s-Siyerî’z-Zekiyye* (nşr. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî), Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 1426/2005, s. 29.

⁹ İbrahim el-Ali, *Sahîhu’s-Sîretu’n-Nebeviyye* (nşr. Ömer Süleyman el-Aşkar – Himmâm Saîd), Amman: Dâru’n-Nefâis, 1415/1995, s. 7-12.

1.1. İbn Ebî Serh'in İrtidat Etmesiyle İlgili Rivayetler

İbn Abbas'tan nakledilen rivayette o şöyle demiştir: "Abdullah b. Ebî Serh, Hz. Peygamber'in vahiy kâtibi idi. Şeytan onu şaşırttı. Bunun akabinde o, kâfirlere katıldı. Hz. Peygamber, fetih günü onun öldürülmesini emretti. Hz. Osman araya girerek affını istedi. Hz. Peygamber de onu affetti."¹⁰ Aynı isnadla nakledilen bazı rivayetlerde ise hadisin metni şöyledir: "İbn Abbas'tan rivayete göre, o şöyle demiştir: Nahl sûresi 106. ayetin¹¹ hükmü kaldırıldı ve aynı sûrenin 110. ayeti¹² bu hükmün dışında bırakıldı. Hakkında bu ayet inen kimse Mısır'da valilik görevinde bulunan ve Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapmış Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'tir. Şeytan onu şaşırttı. Kâfirlere katıldı. Bu yüzden Hz. Peygamber, Mekke fethi günü onun öldürülmesini emretti. Hz. Osman, onu himayesi altına aldı. Hz. Peygamber de bu himayeyi kabul etti."¹³ Başka bir rivayette ise neshle ilgili Nahl sûresi 101. ayet¹⁴ ile Bakara sûresinin 106. ayetinden¹⁵ bahsedilmiş ve Nahl sûresinin 106. ayetinin İbn Ebî Serh hakkında nazil olduğu ifade edilmiştir.¹⁶ Bu rivayetlerin isnad şeması ise şöyledir:

Bu isnadların ravilerinden **Yezid b. Ebî Sa'id en-Nahvî**, zahid ve Kur'an'ı iyi bilen birisiydi. Birçok âlim onu sika/ güvenilir olarak vasıflandırmış, Ebû Hâtim er-

¹⁰ Ebû Davud, "Hudûd", 1; Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (nşr. Mustafa Abdulkadir 'Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, III, 47; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdulkadir 'Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, VIII, 341.

¹¹ "Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip, gönlünü kâfirliğe açanlara Allah katından bir gazap vardır; büyük azap da onlar içindir."

¹² "Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder."

¹³ Nesaî, "Tahrîmu'd-Dem", 15; Nesaî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 444.

¹⁴ "Biz bir ayetin yerine onun hükmünü neshedecek başka bir ayet getirdiğimiz zaman..."

¹⁵ "Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak..."

¹⁶ Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek*, II, 388.

Râzî (ö. 277/890) de onun hakkında “Yezid en-Nahvî gibisini görmedim” demiştir.¹⁷ Kaynaklarda İbn Vâkıd olarak geçen **Hüseyin b. Vâkıd el-Mervezî**'ye gelince; o, muhaddis ve müfessir olup Merv kadılığı yapmıştır. Kendisinden başta oğlu olmak üzere pek çok kişi hadis nakletmiştir. Buhârî dışında birçok muhaddisin nakilde bulunduğu İbn Vâkıd'ın Kur'an ilimlerine dair eserleri vardır. Ahmed b. Hanbel, onun rivayetlerini kabul etmemiş ve hadislerinde de kaynağı belli olmayan ziyadelerin bulunduğunu söylemiştir. Onu Yahya b. Ma'în (ö. 233/848) sika; Ebû Zür'a (ö. 264/878) ve Nesâî (ö. 303/915) ise Lâ Be'se Bihî / zararsız, zararı yok ve Leyse Bihî Be's / hadisinde bir sakınca yok gibi lafızlarla ta'dil etmişlerdir. Ancak rivayetlerinde hata yaptığı ve yanıltığı da söylenmiştir.¹⁸ **Ali b. Hüseyin b. Vâkıd** ise hadis âlimlerinin tenkidine uğramıştır. Hadisi zayıf manasına gelen “Da'ifu'l-Hadis” tabiri ile cerh edilmiştir. Ayrıca irca fikrine de sahip olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Bu isnadda yer alan **Ahmed b. Muhammed el-Mervezî** hakkında hadis âlimleri sika değerlendirmesinde bulunmuşlardır.²⁰ **İshâk b. İbrahim** ise İbn Râhûye diye meşhurdur. Hadis, fıkıh ve tefsir âlimidir. Onun güvenilirliği hususunda hadis münekkitleri ittifak etmişlerdir.²¹ **Zekeriya b. Yahya**,²² **Muhammed b. Abdisselam**²³ ve **Zekeriya el-Anberî**²⁴ da birer sika ravidirler. Yukarıdaki şemada zikredilen **İbrahim b. Hilal**²⁵ ve **Bekir b. Muhammed es-Sayrafi**²⁶ hakkında ise pek bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Bu bilgiler ışığında şeytanın İbn Ebî Serh'i şaşırtması ve irtidat etmesine sebep olmasıyla ilgili rivayetlerin isnadı Ali b. Hüseyin b. Vâkıd'a kadar garib iken bu raviden sonra yaygınlık kazanmıştır. İsnadda zikredilen raviler adalet yönünden güvenilir olmakla birlikte bazılarının zabt bakımından kusurlu oldukları görülmüştür. Özellikle Ali b. Hüseyin b. Vâkıd hakkında zabt yönünden yapılan ithamları dikkate aldığımızda bu rivayeti zayıf olarak nitelendirebiliriz.

Bazı hadis kaynaklarında şeytanla ilgili kısım zikredilmeksizin sadece Hz. Peygamber'in İbn Ebî Serh'in öldürülmesini emrettiğine dair ifadeler yer almaktadır.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed b. Ebî Hatim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Beyrut: Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, 1372/1952, IX, 270-271; Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Hindistan: Dairetu'l-Meârif, 1326, XI, 332; Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb* (nşr. Muhammed Avvâme), Haleb: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986, s. 601.

¹⁸ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 66; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VI, 209; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 373-374.

¹⁹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 179; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 308.

²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 71.

²¹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, II, 209-210; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 216-219.

²² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 334.

²³ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998, II, 164-165.

²⁴ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* (nşr. Şuayb el-Arnâvut v. dğr.), Beyrut: Müessesetur'r-Risâle, 1405/1985, XV, 533-534.

²⁵ Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr Sem'ânî el-Mervezî, *el-Ensâb* (ta'lik. Abdullâh Ömer el-Bârûdî), Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1408/1988, I, 412.

²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 554-555.

Örneğin, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) rivayet ettiği bir haberin metni şöyledir: "İbn İshâk dedi ki: Hz. Peygamber, İbn Ebî Serh'in öldürülmesini emretmiştir. Çünkü o, Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapıyordu. İrtidat etti ve Mekkelilere katıldı."²⁷ Bu rivayeti Beyhakî şu isnadla rivayet etmiştir: Beyhakî (ö. 458/1066) > el-Hâkim en-Neysâbü'rî (ö. 405/1014) > Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub (ö. 346/957) > Ahmed b. Abdilcebbâr (ö. 270/884) > Yunus b. Bukeyr (ö. 199/814) > Muhammed b. İshâk (ö. 151/768).

Bu ravilerden **Muhammed b. İshâk**, hadis konusunda Emirü'l Mü'üminîn vasfıyla nitelendirilmiştir. O, güvenilir bir ravi olarak kabul edilmiştir. Ancak Ehl-i Kitaptan, zayıf kimselerden rivayette bulunmakla ve tedlis yapmakla itham edilmiştir. Onun hakkında Yahya b. Ma'în, "O, hüccet değildir" ve İbn Hanbel (ö. 241/855) de, "Ondan megazi vb. konulardaki hadisler yazılır. Ancak helal ve haramı bildiren hadisler söz konusu olduğunda ondan daha kuvvetlilerini isteriz" demiştir.²⁸ **Yunus b. Bükeyr** ise zındık ve yalancı olmakla itham edilmiştir. Ancak bazıları onun hadislerinin zayıf ve münker olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı hadis münekkitleri ise onu "saduk" vasfıyla nitelendirmiştir.²⁹ **Ahmed b. Abdilcebbâr** da hadis münekkitleri tarafından yalancı olmak ve tedlis yapmakla itham edilmiştir.³⁰ Raviler hakkında yapılan bu değerlendirmeleri dikkate aldığımızda bu rivayetin de zayıf olabileceğini söyleyebiliriz.

1.2. İbn Ebî Serh'in Mekke Fethi Günü Öldürülmesinden Bahseden Rivayetler

Bu rivayetlerde aralarında İbn Ebî Serh'in de olduğu birkaç kişinin Mekke'nin fethi gününde öldürülmesinin emredildiği zikredilmektedir. Bu rivayetler üç ayrı grupta incelenecektir.

a) Bu rivayette İbn Ebî Serh'in yanı sıra iki erkek ve Hz. Peygamber'i küstahça hicveten iki kadından bahsedilmektedir. Bu rivayetin isnad zinciri şöyledir: İbn Zenceveyh (ö. 247/861) > Ravh b. Eslem (ö. ?) > Hammâd b. Seleme (ö. 167/784) > Muhammed b. Amr (ö. 144/761) > Ebû Seleme (ö. 94/712) > Hz. Peygamber.³¹

Bu rivayetin ravilerinden **Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf**, çok hadis bilen güvenilir bir muhaddistir. Küçük yaşta iken babası öldüğünden dolayı ondan yaptığı rivayetlerin mürsel olduğu ifade edilmiştir. Ebû Musa el-Eş'arî'den (ö. 42/662-63) hadis işitmemiştir. Hatta Buhârî, Ebû Seleme > Hz. Ömer şeklindeki isnadın munkatî' olduğunu söylemiştir.³² **Muhammed b. Amr**'a gelince o, çok hadis rivayet eden, ancak rivayetleri konusunda ihtilaf olunan bir ravidir. Ebû Hâtim, onun

²⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 357.

²⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VI, 492-505.

²⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VIII, 27-28.

³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, I, 51-52.

³¹ Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled b. Kuteybe b. Abdullah İbn Zenceveyh, *Kitâbu'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), Riyad: Merkezi'l-Melik Faysal İ'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1406/1986, s. 293.

³² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib*, XII, 115-118.

hakkında sâlihu'l-hadîs / hadisi iyice manasına gelen ta'dil lafzını kullanmıştır. Ayrıca onun hadislerinin yazılabileceğini de ifade etmiştir.³³ Bunlara ilaveten o, hem Leyse Bihî Be's terimiyle ta'dil hem de Leyse Bi-Kaviyy / Kuvvetli değil manasına gelen cerh lafızlarıyla da vasıflandırılmıştır.³⁴ **Hammâd b. Seleme** ise hadis münekkileri tarafından sika, sadûk / son derece doğru, kesîru'l-hadis, sâlih ve hasenü'l-hadîs lafızlarıyla ta'dil edilmiştir. Ancak bazı rivayetlerinde kusurlarının olduğu, yaşlanınca evham ve garâibinin çoğaldığı da ifade edilmiştir.³⁵ **Ravh b. Eslem** ise zayıf bir ravi olup Buhârî onun hakkında eleştirilerin olduğunu belirtmiştir.³⁶ Ayrıca Leyyinu'l-hadîs / hadiste gevşektir, Leyse bi-zâke / o ravi aradığın gibi değil ve Kezzâb / fazlaca yalan söyleyen manalarına gelen cerh lafızlarıyla da eleştirilmiştir.³⁷ İsnadın son ravisi **İbn Zenceveyh**'i Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) sadûk, Nesâî (ö. 303/915) sika, İbn Hibbân (ö. 354/965) sika, hüccet, Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) ise sika, sebt, hüccet terimleriyle değerlendirmiştir.³⁸

Bütün bu bilgiler ışığında isnad yönünden söz konusu hadisin mürsel ve zayıf bir rivayet olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Medineli yedi tabiîn fakihden birisi olan Ebû Seleme, hadisi rivayet ettiği sahabinin adını zikretmemiştir.

b) Bazı haberlerde ise Hz. Peygamber'in İbn Ebî Serh dâhil dört kişi hakkında hem harem dışında hem de harem içinde eman vermediği rivayet edilmiştir.³⁹

Bu rivayetlerin isnad şeması ise şöyledir:

³³ İbn Ebî Hatim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 30-31; Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1382/1963, III, 672-673.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 375-377.

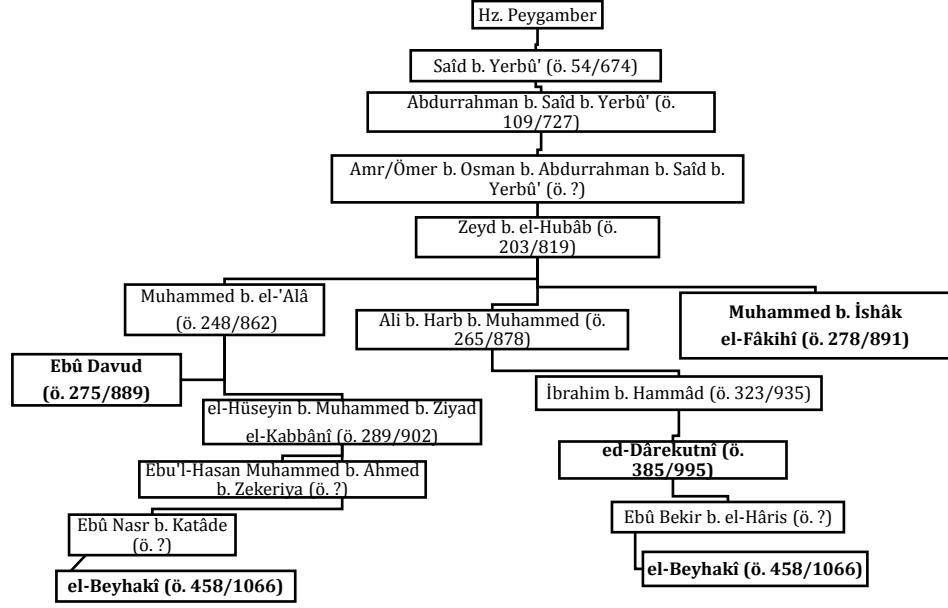
³⁵ İbn Ebî Hatim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 140-142; İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VI, 216-217; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, I, 590-596; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 11-13.

³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* (nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân), Haydarâbad: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts., III, 310.

³⁷ İbn Ebî Hatim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 499; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, II, 57.

³⁸ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 223; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002, IX, 24; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 48-49.

³⁹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. el-Abbâs el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fî Kadîmî'd-Dehr ve Hadîsîh* (nşr. Abdulmelik Abdullâh Duheş), Beyrut: Dâru Hızır, 1414, V, 202; Ebû Davud, "Cihad", 117; Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen* (nşr. Şuayb el-Arnâvût v. dğr.), Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2004, III, 376; V, 296; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 202, 357.

İsnad şemasında zikredilen ravilerden **Abdurrahman b. Saïd b. Yerbû'** hakkında; İbn Hibbân (ö. 354/965), onun babasından, kendisinden de torunu Ömer'in rivayet ettiğini belirtmiştir. Ayrıca hadis ilminde sika bir ravi olduğu da ifade edilmiştir.⁴⁰ **Amr/Ömer b. Osman b. Abdurrahman b. Saïd b. Yerbû'**ya gelince; İbn Hibban onu "*es-Sikât*" adlı eserinde zikretmiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448) ise onu yedinci tabakadan saymış ve makbul bir ravi olduğunu söylemiştir.⁴¹ **Zeyd b. el-Hubâb** ise Ali b. el-Medîni'ye (ö. 234/848) göre sika bir ravidir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de onu sadûk lafzıyla nitelemiş, ancak onun çok hata yaptığını söylemiştir. İbn Adî (ö. 365/976) de onun Süfyân'dan (ö. 161/778) yaptığı hatalı rivayetlere örnekler verdikten sonra onun çok hadis naklettiğini ve doğruluğundan şüphe edilmeyen Kûfeli güvenilir bir hadisçi olduğunu söylemiştir.⁴² **Muhammed b. el-'Alâ** hakkında da hadis münekkitleri "sadûk" lafzını kullanmışlardır.⁴³ İbn Hibban ona "*es-Sikât*" adlı eserinde yer vermiştir.⁴⁴ Nesâî ise bir yerde Lâ Be'se Bihî başka bir yerde ise sika lafızlarıyla onu ta'dil etmiştir.⁴⁵ **Ali b. Harb b. Muhammed**'e gelince; hadis münekkitleri onun hadis ilminde sika olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca onu sâlih / hadisi iyi ve sadûk olarak niteleyenler de olmuştur. İbn Ebî Hâtim ise onun hakkında; "Babamla ondan hadis yazdık ve babam onun sadûk olduğunu söyledi" demiştir.⁴⁶ İsnad şemasında yer alan bir diğer ravi **Ebû İshâk İbrahim b. Hammâd**, abid bir kişiliğe sahip olup imam ve Şeyhu'l-İslam gibi unvanlarla vasıflandırılmıştır. Ayrıca hadis ilminde güvenilir ve sağlam olduğu belirtilmiştir.⁴⁷

40 İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, 78; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 187.

41 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 424.

42 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 52; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, II, 100-101.

43 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 124.

44 İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, IX, 105.

45 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 385-386.

46 İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VIII, 471; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 294-296.

47 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 35-36.

Görüldüğü gibi bu senedlerin medâru'l-isnadı, Zeyd b. el-Hubbâb'dır. O, hatalı rivayetlerde bulunsa da hadis âlimleri tarafından güvenilir olarak kabul edilmiştir. Ancak bu isnadlarda zikredilen Amr b. Osman meçhul bir ravidir. İbn Hibbân, onu güvenilir ravilerin ismini saydığı eserinde zikretmiş, ancak hakkında herhangi bir söz söylememiştir. Malumdur ki o, hakkında cerh varid olmamış meçhul ravileri güvenilir saymaktadır. Bundan dolayı onun Amr b. Osman'ı eserine almasına itibar edilemez. Dolayısıyla İbn Ebî Serh'e eman verilmediğine dair hadisin senedlerinin zayıf olması muhtemeldir. Hatta Ebû Dâvûd (ö. 275/889) da bu rivayetin bir tariki hakkında; "bu hadisin İbnü'l-'Alâ'dan gelen isnadını iyice anlayamadım" demiştir.⁴⁸ Bu ifadenin anlamı şudur; o, söz konusu hadisin isnadındaki bazı ravileri güvenilir bulmamış ve senedden mutmain olmamıştır. Ayrıca el-Elbânî (ö.1420/1999) de bu hadisin isnadını Amr b. Osman'ın meçhul bir ravi olması sebebiyle zayıf olarak nitelemiştir. Ayrıca O, bu rivayetle ilgili şöyle demiştir: "Amr b. Osman'ı sadece İbn Hibban sika saymıştır. Sika bir ravi olan Zeyd b. el-Hubbâb'dan başkası da ondan rivayette bulunmamıştır. Bundan dolayı İbn Hacer el-Askalânî onun makbul bir ravi olduğunu söylemiştir. Hâlbuki bu durum ona mütâbi' bulunursa mümkündür. Fakat ona tâbi' olan herhangi bir ravi bulamadım. Dolayısıyla bu hadis makbul değildir."⁴⁹

c) Hz. Peygamber'in önderliğinde Müslümanların Mekke'yi nasıl fethettiklerini ve bu esnada yaşanan hadiseleri konu edinen uzunca rivayetlerde İbn Ebî Serh de dâhil bazı kişilere eman verilmediği ifade edilmiştir. Bu muhtevayı içeren rivayetlerin isnad zincirleri ise şöyledir:

İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) > Yezid b. Harun (ö.206/821) > Muhammed b. Amr (ö. 145/762) > Ebû Seleme (ö. 94/712) ve Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb (ö.104/722).⁵⁰

İbn Ebî Şeybe > Süleyman b. Harb (ö. 224/839) > Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795) > Eyyûb (ö. 131/749) > İkrime (ö. 105/723).⁵¹

Muhammed b. İshâk el-Fâkihî > Saîd b. Abdurrahman (ö. 249/863) > Hişam b. Süleyman el-Mahzumî (ö. ?) > İbn Cüreyc (ö. 150/767).⁵²

Bu isnadların birincisinde yer alan **Yahya b. Abdurrahman b. Hâtıb**, sika olup bir çok hadis rivayet etmiştir.⁵³ Bir diğer ravi **Muhammed b. Amr** ise sika, Leyse Bihî Be's ve sâlihu'l-hadîs gibi ta'dil lafızlarıyla nitelendirilmiştir. Bununla birlikte İbn

⁴⁸ Ebû Davud, "Cihad", 117.

⁴⁹ Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Da'ifu Ebî Dâvûd*, Kuveyt: Müessesetu Ğarâs li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1423/2002, II, 340-341.

⁵⁰ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr* (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad: el-Mektebetu'r-Ruşd, 1409, VII, 398.

⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, VII, 400.

⁵² Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, V, 202; Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 201-202.

⁵³ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, V, 523; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzîb*, XI, 249-250.

Hibbân, onun hata ettiğini söylemiştir. Ayrıca Leyse Bi-Kaviyy gibi lafızla da cerh edilmiştir.⁵⁴ **Yezid b. Harun** da sikâ ve güvenilir bir ravidir.⁵⁵

İkinci isnadın ravilerinden olan **İkrime el-Medenî (ö. 105/723)** tefsir ilminde ileri gelenlerden olup hadis âlimlerine göre sika bir ravidir. Ancak onun bazı görüşlerini benimsemeyen İmam Mâlik (ö.179/795), onu sika kabul etmemiş ve ondan hadis rivayet edilmemesini istemiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise hadislerinin delil olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Bazı âlimler ise onun yalancı olduğunu söylemişlerdir.⁵⁶ **Eyyûb es-Sahtiyânî**'ye gelince; onu İmam Mâlik kendilerinden hadis dinlediği âlimlerin en üstünü olarak tavsif etmiştir. Ayrıca o, birçok hadis münekkidi tarafından hüccet, adl, sebt ve sika gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir.⁵⁷ **Hammâd b. Zeyd** de çok hadis rivayeten bir ravi olup sika, sebt ve hucet gibi ta'dil lafızlarıyla tavsif edilmiştir.⁵⁸ Tedlis yapmadığı ileri sürülen **Süleyman b. Harb** ise, hadis ilminde imam, hâfız ve me'mûn gibi unvanlara nitelendirilmiş olup birçok hadis münekkidi tarafından sika ve sebt gibi lafızlarla tezkiye edilmiştir.⁵⁹

Üçüncü tarihin ravisi **İbn Cüreyc**, sika ve hadisi çok olan bir ravidir. Ancak onun hakkında tedlis ve irsal yaptığı, tedlisinden ise muhakkak kaçınılması gerektiği söylenilmiştir.⁶⁰ **Hişam b. Süleyman el-Mahzumî**'yi Ebû Hâtim, hem muztaribu'l-hadîs / hadisleri muztaribdir lafzıyla cerh etmiş hem de mahalluhu's-sıdk / böylesine doğru denilebilir lafzıyla ta'dil etmiştir. Hatta onun hakkında "hadislerinde bir zarar görmüyorum" da demiştir. Dolayısıyla bu değerlendirmede onun zabt vasfına ait bir işaret bulunmamaktadır.⁶¹ **Saîd b. Abdurrahman** hakkındaki değerlendirmelerden onun sika bir ravi olduğu anlaşılmaktadır. Nesâî de onu sika olmakla vasıflandırmış ve onu Lâ Be'se Bihî lafzıyla da ta'dil etmiştir.⁶²

Bu değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere İbn Cüreyc'in rivayetlerinde irsal yaptığı bir hakikattir. Nitekim bu rivayette de "بَلَّغِي / bana ulaştı" eda sığasını kullanmıştır. Diğer tariklere baktığımızda da onların muhtevası arasında pek fark bulunmamakla birlikte mürsel birer rivayet oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu tarikleri zayıf olarak nitelendirebiliriz. Ancak bu rivayetlerin birbirlerini destekledikleri de bir vakıdır.

⁵⁴ İbn Hibbân, *Kitâbu's-Sikât*, VII, 377; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 375-377.

⁵⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 366-369.

⁵⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 263-272.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 397-399.

⁵⁸ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 137-138; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 9-10.

⁵⁹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, IV, 108-109; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 179-180.

⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VI, 402-406.

⁶¹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, IX, 62; Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, IV, 299.

⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 55.

1.3. İbn Ebî Serh'in Tekrar Müslüman Olması

İbn Ebî Serh'in Mekke fethi günü eman verilen kişiler arasında yer aldığını beyan eden rivayetlerde olayın farklı yönlerine de işaret edilmiştir. Hadise oldukça geniş anlatılmasına rağmen bu rivayetlerde onun Kur'an'ı tahrif ettiğine dair bir işaret yoktur. Hadis metinleri şöyledir:

Sa'd b. Ebî Vakkas dedi ki: "Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi günü dört erkek iki kadının dışında Mekke'de bulunan tüm halka eman verdi. Ravi, bunların hepsinin isimlerini zikretti ve onlar arasında İbn Ebî Serh'in adını da söyledi. Sonra hadisi sonuna kadar rivayet etti. Sa'd sözüne devam ederek dedi ki: "İbn Ebi Serh'e gelince o, Hz. Osman'ın yanında gizlendi. Hz. Peygamber, halkı kendisine biat etmek için çağırdığında Hz. Osman onu Hz. Peygamber'in yanına kadar getirdi ve "Ey Allah'ın Elçisi (sav), elini uzat da Abdullah biat etsin" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, başını kaldırıp ona üç defa baktı. Bu bakışların ilk ikisinde elini uzatmadı. Ancak üçüncü defa baktıktan sonra elini uzattı ve biat etti. Sonra ashabına dönüp: "Biat etmesi için elimi uzatmadığımı gördüğünüz halde aranızdan akli başında biri çıkıp da niçin bunu öldürmedi?" buyurdu. Orada bulunanlar: "Ey Allah'ın Elçisi (sav), biz senin kalbindeki ne bilelim, bize gözünle işaret ediverseydin" dediler. Hz. Peygamber de: "Bir peygambere hain gözlere sahip olmak yakışmaz" buyurdu."⁶³

Bazı rivayetlerde ise ziyade bilgiler mevcuttur: "Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi günü dört erkek iki kadının dışında Mekke'de bulunan tüm halka eman verdi. Onlar hakkında: "Onları Kâbe örtüsüne yapışmış halde bulsanız bile öldürün" buyurdu. Bunlar, İkrime b. Ebî Cehl, Abdullah b. Hatal, Mıkyes b. Subabe ve Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'dir. Abdullah b. Hatal, Kâbe'nin örtüsüne yapışmış olduğu halde yakalandı. Said b. Hureys ve Ammar b. Yasir onu öldürmek için yarıştılar. Bu ikisinden daha genç olan Saîd önce giderek onu öldürdü. Mıkyes b. Subabe'yi de Müslümanlar çarşıda yakalayıp öldürdüler. İkrime ise gemiye binerek kaçtı. Bir ara gemi fırtınaya yakalandı. Gemidekilerin hepsi birden: "İhlâslı ve samimi olun şu anda putlarınız ve ilâhlarınızın hiç birinin size bu gemide bir faydası olmaz" dediler. Bunun üzerine İkrime: "Vallahi denizde beni ihlâs ve samimiyetle Allah'a bağlanmaktan başka bir şey kurtarmazsa karada da kurtaramaz. Allah'ım sana söz veriyorum. Eğer beni şu anda içinde bulunduğum tehlikeden kurtarırsan Muhammed'e gidip O'nun eline yapışacak ve iman edeceğim, O'nu affedici ve ikram sahibi olarak bulurum" dedi. Gemiden kurtulan İkrime gelip Müslüman oldu. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'e gelince...⁶⁴

⁶³ Ebû Davud, "Cihad", 117; "Hudûd", 1; Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, III, 47.

⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 404; Nesâî, "Tahrîmu'd-Dem", 15; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 444; Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned* (nşr. Hüseyin Esed), Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn Li't-Türâs, 1404/1984, II, 100; Ebû Saîd el-Heysen b. Küleyb b. Süreyc b. Ma'kıl eş-Şâşî el-Binkeşî, *el-Müsned* (nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1410/1990, I, 135; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 63; VIII, 356; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü's-Sağîr* (nşr. Abdulmu'ti Emin Kal'aci), Karaçi: Câmi'atu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1410/1989, III, 406.

ed-Dârekutnî (ö. 385/995) ise “*Sünen*” adlı eserinin farklı yerlerinde aynı isnadla gelen rivayeti, bazen uzun⁶⁵ bazen de ihtisar ederek⁶⁶ rivayet etmiştir. Yine O, aynı hadisi eserinin farklı bir yerinde değişik bir isnadla nakletmiştir. Bu rivayette sadece dört kişinin öldürülmesinin emredildiği ve bunların da Abduluzzâ b. Hatal, Mıkyes b. Subabe, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh ve Ümmü Sâre olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷

Abdurrazzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826) “*Musannef*” adlı eserinde yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi günü Abdullah b. Hatal, Mıkyes b. Subabe, İbn Ebî Serh ve bir kadın hariç bütün halka eman vermiştir. Rivayetin devamında ise şu ifadeler yer verilmiştir: “Sonra Hz. Peygamber buyurdu ki: ‘Mekke’yi ben haram kılmadım. Lakin orayı Allah haram kıldı. Artık Mekke, benden evvel hiçbir kimse için helal olmadı; benden sonra kıyamete kadar da hiçbir kimse için helal değildir. Mekke bana da bir gündüzün bir saatinde helal kılınmıştı.’ Ravi dedi ki: Sonra Hz. Osman, İbn Ebî Serh'i Hz. Peygamber'in yanına kadar getirdi ve “Ey Allah'ın Elçisi (sav), elini uzat da Abdullah biat etsin” dedi. Hz. Peygamber, ondan yüzünü çevirdi. Sonra başka bir yönden ona yaklaştı. Yine Hz. Peygamber, ondan yüzünü çevirdi. Sonra üçüncü kez Hz. Peygamber'e yaklaşıp, “Ey Allah'ın Elçisi (sav), elini uzat da Abdullah biat etsin” dedi. Bunların akabinde Hz. Peygamber, ‘Biat etmesi için elimi uzatmadım. Birinizin onu öldüreceğini zannediyordum’ diye buyurdu. Ensar'dan bir adam şöyle dedi: ‘Ey Allah'ın Elçisi (sav), bana gözünle işaret ediverseydin.’ Bunun üzerine Hz. Peygamber de: ‘Bir peygambere ima yakışmaz’ buyurdu. Sanki Hz. Peygamber, bu durumu bir ihanet olarak algılıyordu.”⁶⁸

Başka bir rivayette ise öldürülmesi gereken kişilerin isimleri farklı verilmiştir: “Hz. Peygamber fetih günü İbn Ebî Serh, cariye Fertenâ, şair İbn ez-Zeba'râ ve İbnü'l-Hatal'ın öldürülmelerini emretti. Ebû Berze, İbnü'l-Hatal'ı Kâbe'nin örtüsüne sarılmış olarak buldu ve karnını deşti. Ensar'dan biri, İbn Ebî Serh'i gördüğünde öldüreceğine dair yemin etmişti. O, Hz. Osman'ın sütkardeşiydi. Hz. Osman, Hz. Peygamber'e giderek onun için şefaathçi oldu. Bu esnada Ensar'dan olan zat, kılıcının kabzasını tutmuş, İbn Ebî Serh'i öldürmek için Hz. Peygamber'in işaretini bekliyordu. Hz. Osman, Hz. Peygamber onu serbest bırakıncaya kadar girişimde bulundu. Sonra Hz. Peygamber, Ensar'dan olan sahabiye, “neden nezrini yerine getirmedi?” dedi. O da “onu öldürmek için sizden işaret bekliyordum” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona, “Kaş-göz işareti ile ima yapmak ihanettir. Bir peygambere ima yakışmaz” dedi.⁶⁹

⁶⁵ Dârekutnî, *Sünen*, V, 294-295.

⁶⁶ Dârekutnî, *Sünen*, IV, 15; Ayrıca bkz. Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, II, 62; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 357.

⁶⁷ Dârekutnî, *Sünen*, V, 294.

⁶⁸ Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef* (nşr. Habîburrahman el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983, V, 374-379.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II, 107; Bu eserin basılmış olan tetimmelerinin birisinde; güya Hz. Peygamber'in İbn Ebî Serh'in öldürülmesini isterken “bu köpeği” veya “bu fasığı” sözlerini kullandığı rivayet edilmiştir. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *el-Cüz'ü'l-Mütemmim li Tabakâti İbn Sa'd et-Tabakâtü'r-Râbi'a mine's-Sahabeti mimmen Esleme 'inde Fethi Mekke ve mâ ba'de Zâlik* (nşr. Abdülaziz Abdullah es-Sellûmî), Taif: Mektebetü's-Sıddîk, 1995, s.448. Ancak bu rivayetin doğru olması mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber, hayatı boyunca hiçbir bir

Bu metinlerin isnadları ise şöyledir:

a) el-Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014) > Ebû Bekir Ahmed b. Selman el-Fakih (ö. 348/960) > Ebû Davud (ö. 275/889) > Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853) > **Ahmed b. Mufaddal** (ö. 215/830) > Esbât b. Nasr (ö. 170/786) > es-Süddî (ö. 127/745) > Musab b. Sa'd (ö. 103/722) > Sa'd b. Ebî Vakkas (ö. 55/675) > Hz. Peygamber.

b) Nesâî (ö. 303/915) > el-Kasım b. Zekeriya b. Dînâr (ö. 250/863) > **Ahmed b. Mufaddal...**

c) Beyhakî (ö. 458/1066) > Ebu Tahir el-Fakih (ö. 410/1019) > Ebu Bekir Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân (ö. 332/943) > Ebu'l-Ezher (ö. 261/875) > **Ahmed b. Mufaddal...**

d) İbn Ma'kûl eş-Şâî (ö. 335/946) > el-Abbas b. Muhammed b. Hâtim ed-Dûrî (ö. 271/884) > **Ahmed b. Mufaddal...**

e) Ebû Ya'la (ö. 307/919) > Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849) > **Ahmed b. Mufaddal...**

f) ed-Dârekutnî (ö. 385/995) > Ahmed b. Muhammed b. el-Muğallis (ö. 324/936) > Züheyr b. Muhammed (ö. 257/871) > **Ahmed b. Mufaddal...**

g) ed-Dârekutnî (ö. 385/995) > İsmail b. Muhammed es-Saffâr (ö. 341/952) > el-Abbas b. Muhammed (ö. 271/884) > **Ahmed b. Mufaddal...**

h) Beyhakî (ö. 458/1066) > Ebû Tahir el-Fakih (ö. 410/1019) > Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân (ö. 332/943) > Ahmed b. Yusuf (ö. 264/877) > **Ahmed b. Mufaddal...**

i) Beyhakî (ö. 458/1066) > el-Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014) > Ebu Ahmed Muhammed b. Muhammed İshâk el-Adl es-Saffâr (ö. ?) > Ahmed b. Muhammed b. Nasr (ö. ?) > Amr b. Talha el-Kannâd (ö. 221/833) > **Esbât b. Nasr...**

j) ed-Dârekutnî (ö. 385/995) > İsmail b. Muhammed b. es-Saffar (ö. 341/952) > Abbas b. Muhammed (ö. 271/884) > Hasan b. Bişr (ö. 221/836) > Hakem b. Abdumelik (ö. ?) > Katâde (ö. 117/735) > Enes b. Malik > Hz. Peygamber.

k) İbn Sa'd (ö. 230/845) > Affân b. Müslim (ö. 220/835) > Hammâd b. Seleme (ö. 167/784) > Ali b. Zeyd (ö. 131/748) > Sa'îd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) > Hz. Peygamber.

l) Abdurrazzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) > Ma'mer (ö. 152/769) > Osman el-Cezerî (ö. ?) > Miksem (ö. 101/719).

Bu isnatlardan anlaşıldığı üzere bazı tariklerin medâru'l-isnadı Ahmed b. Mufaddal'dır. Diğer rivayetler ise onun hem mütabii hem de şahididir. Bu isnadda yer alan bazı raviler hakkında hadis münekkitlerinin yaptığı değerlendirmeler ise şöyledir:

---

insana köpek diye hitap etmemiştir. Muhtemelen bu bilgiler, İbn Sa'd'ın hocası Vâkîdî'nin (ö. 207/823) eserinden alınmıştır. Aktarılan bu bilgi de bir kasıt olduğu aşikârdır. Her hâlükârda bu rivayeti doğru kabul etmemiz mümkün görülmemektedir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî el-Eslemî el-Medenî, *el-Megâzî* (nşr. Marsden Johns), Beyrut: Dâru'l-A'lemi, 1409/1989, II, 856.

Musab b. Sa'd, Ebû Zürâre el-Medenî diye künyelenmiştir. İkrime'den mürsel rivayetleri olmakla birlikte sika bir ravi olarak kabul edilmektedir.⁷⁰ **es-Süddî**, Kufeli olup sadûk lafzıyla ta'dil edilmiştir. Şia'ya meyletmekle itham edilen bu ravi, bazı rivayetlerinde hata etmiştir. Hadis ilminde zayıf olduğu belirtilmiştir. Ayrıca et-Taberî (ö.310/922) de onun hadisinin delil alınamayacağını söylemiştir.⁷¹ Bir diğer ravi **Esbât b. Nasr el-Hemedânî**, sadûk olmakla vasıflandırılmıştır. Ancak çok hata yaptığı, zayıf olduğu ve hadisinin sağlam olmadığı ifade edilmiştir.⁷² **Ahmed b. el-Mufaddal**'a gelince o, Şia'nın önde gelenlerinden olup sadûk olmakla ta'dil edilmiştir. Bununla birlikte el-Ezdî (ö. 374/985) tarafından "hadisleri münkerdir" ifadesiyle tenkit edilmiştir.⁷³ **Osmân b. Ebî Şeybe**, pek çok hadis münekkidine göre güvenilir bir hadis hafızıdır.⁷⁴ Ferd olarak rivayet ettiği bazı hadislerin hatalı olduğu ileri sürülerek münker olduğu söylene de Zehebî (ö. 748/1348) bu tür rivayetlerinin münker sayılamayacağını belirtmiştir.⁷⁵

Yukarıda yer alan ravilerden **el-Kasım b. Zekeriya b. Dînâr**,⁷⁶ **Ebu'l-Ezher**,⁷⁷ **el-Abbas b. Muhammed b. Hatim ed-Dûrî**,⁷⁸ **Züheyr b. Muhammed**,⁷⁹ **İsmail b. Muhammed es-Saffâr**⁸⁰ ve **Ahmed b. Yusuf**⁸¹ da sika olmakla vasıflandırılmışlardır. Yukarıdaki ravilerden **Katâde**, çok hadis rivayet etmesiyle tanınmıştır. Hadis münekkitlerine göre güvenilir bir ravidir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi ondan hadis rivayet etmişlerdir.⁸²

Hakem b. Abdulmelik ise Munkeru'l-Hadis / hadisleri münkerdir, Muztaribu'l-Hadis, Leyse Bi-Kaviyy fi'l-Hadis / hadiste kuvvetli değil, Leyse Bi-Şey / bir şeye değmez ve Da'ifu'l-Hadis / hadisi zayıf manalarına gelen cerh lafızlarıyla tenkit edilmiştir.⁸³ **Hasan b. Bişr** de Munkeru'l-Hadis ve Leyse Bi-Kaviyy gibi lafızlarla cerh edilmiştir. Bunların yanı sıra sadûk terimiyle de ta'dil edilmiştir.⁸⁴ **Amr b. Talha el-Kannâd** sika bir ravi olmakla birlikte Rafizi olmakla itham edilmiştir.⁸⁵ Yine **Ali b. Zeyd** de Şîi olmakla itham edilmiştir. Cerh ve ta'dil âlimlerine göre zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca Leyse Bi-Kaviyy gibi cerh ifadesiyle eleştirilmiştir.⁸⁶ **Affân b. Müslim**, kuvvetli bir hafızaya sahip olup Ahmed b. Hanbel onun hakkında, "böyle bir muhaddisin rivayetlerini destekleyecek başka hadisler aramaya gerek olmadığını"

70 İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 303; İbn Hibbân, *Sikât*, V, 411; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 160.

71 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 313-314.

72 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 211-212.

73 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 81.

74 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 149-151.

75 Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, III, 35-37.

76 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 313-314.

77 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 363-368.

78 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 522-524.

79 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 360-361.

80 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XV, 440-441.

81 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 91-92.

82 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 351-357.

83 İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 174.

84 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 255-256.

85 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VIII, 22-23.

86 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 322-324.

söyler. Ancak ömrünün sonlarına doğru yakalandığı ağır hastalık dolayısıyla hafızası zayıflamıştır.⁸⁷

En son tarikte yer alan **Miksem**, İbn Abbas'ın (ö. 68/687) yanından ayrılmamıştır. Ona olan yakınlığından dolayı "İbn Abbas'ın mevlası" diye meşhur olmuştur. Hadisi çok olmakla birlikte mürsel rivayetlerde bulunan zayıf bir ravidir. Ayrıca sâlihu'l-hadîs, Lâ Be'se Bihî ve sadûk gibi ta'dil terimleriyle nitelendirilmiştir.⁸⁸ Bir diğer ravi **Osman el-Cezerî** hakkında onun münker hadisler rivayet ettiği ve hadis kitabını kaybettiği iddia edilmiştir.⁸⁹ **Ma'mer b. Raşîd** için bir ta'dil ifadesi olan sâlihu'l-hadîs terimi kullanılmıştır. O, hadis hâfızı olup sika ve sebt bir ravi olarak kabul edilmiştir.⁹⁰ **Abdurrazzâk b. Hemmâm**, yalancılıkla itham edilmişse de bu görüş muhaddislerce benimsenmemiştir. Sika bir ravi olan Abdurrazzâk, Şîî olmakla itham edilmiştir.⁹¹

Bu değerlendirmelerden anlaşıldığı üzere bütün tarikler zayıftır. Son üç tarik hariç diğerlerinin hepsinde es-Süddî'nin söz konusu rivayeti edâ ederken "زعم / iddia etme" fiilini kullanmış ve tahammül ederken de anane ile nakletmiştir. Bu durum senedde bir kopukluğun olabileceğini ima etmektedir. Buna ilaveten onun tefsirini ve sözlerini nakleden talebesi Esbât b. Nasr'ın hata yapması ve zayıf bir ravi olması da bu tariklerin sıhhatini zayıflatmaktadır. Öte yandan söz konusu senedin medâru'l-isnadı Ahmed b. el-Mufaddal ve diğer bazı ravilerin Şîî olması, bizleri Hz. Osman (ö. 35/656) yanlısı İbn Ebî Serh hakkında nakledilen bu rivayetlere karşı ihtiyatlı bir tutuma sevk etmektedir. Ayrıca bazı tefsir kaynaklarında es-Süddî'den rivayet edilen bir sözde İbn Ebî Serh'in Kur'an'ı tahrif ettiği iddia edilmektedir. Bu sözü Ahmed b. el-Mufaddal'ın hocası Esbât b. Nasr el-Hemedânî'den rivayet etmesi de oldukça manidardır.⁹² Bunlara ilaveten Sa'îd b. el-Müseyyeb'in rivayeti de mürseldir. Bazı âlimler ise onun mürsellerini en kuvvetli mürsellerden saymışlardır. Bunlara ilaveten Ali b. Zeyd hakkında söylenen ithamları da dikkate aldığımızda, bu senedin de tek başına delil alınmaya elverişli olmadığını söyleyebiliriz. el-Elbânî (ö.1420/1999) de Ali b. Zeyd'den dolayı bu isnadı zayıf olarak nitelendirmiştir.⁹³

⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, VII, 230-234.

⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VI, 23; İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 414; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 545.

⁸⁹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, III, 123; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 431-432.

⁹⁰ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VIII, 255-257; İbn Hibbân, *Sikât*, VII, 484; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, IV, 154; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 243-245.

⁹¹ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, VI, 38-39; İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 412; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, II, 609-610.

⁹² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camîu'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000, XI, 534.

⁹³ Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Daîfe vel-Mevdû'a ve Eseruha's-Seyyi' fi'l-Ümme*, Riyad: Mektebetu'l-Meârif, 1421/2000, V, 292.

1.4. İbn Ebî Serh'in Kur'an-ı Kerim'i Tahrif Etmesi

Bu başlık altında İbn Ebî Serh'in Kur'an'ı tahrif ettiği ile ilgili bir rivayet ele alınacaktır. Daha çok klasik tefsir kaynaklarında yer alan böyle bir muhtevanın hadis kaynaklarımızdaki metni şöyledir:

“Şurahbîl b. Sa'd dedi ki: En'am sûresinin 93. ayetinin 'Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken, 'Bana da vahyolundu' diyenden ve 'Ben de Allah'ın indirdiği ayetlerin benzerini indireceğim' diyenden daha zalim kim vardır!' kısmı Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber Mekke'ye girdiğinde; İbn Ebî Serh, sütkardeşi Hz. Osman'ın yanına kaçtı. Mekke ehli sakinleşinceye kadar Hz. Osman onu yanında sakladı. Sonra onu Hz. Peygamber'in yanına kadar getirdi ve ona eman vermesini istedi”⁹⁴

Bu metnin isnad zinciri şöyledir: el-Hâkim en-Neysâbûrî (ö. 405/1014) > Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yakub (ö. 346/957) > Ahmed b. Abdilcebbar (ö. 270/884) > Yunus b. Bukeyr (ö. 199/814) > Muhammed b. İshâk (ö. 151/768) > Şurahbîl b. Sa'd (ö. 123/740).

Bu isnadda yer alan ravilerin bazıları hakkında yapılan değerlendirmeleri daha önce zikretmiştik. Hakkında bilgi vermediğimiz **Şurahbil b. Sa'd** ise meğazi alanında eser kaleme almış bir âlimdir. Öyle ki Bedir ve Uhud gazalarına katılanların isimlerini en iyi bilen bir ravidir. Cerh ve ta'dil yönünden eleştirilen bir ravidir. Muhammed b. İshâk onun hakkında “Biz ondan hiçbir şey rivayet etmiyoruz” demiştir. Ehl-i Kitaptan rivayette bulunmaktan dolayı eleştirilen Şurahbîl, zayıf, Leyse bi-Sika /sika değil ve leyyin / hadiste gevşektir gibi cerh ifadeleriyle nitelendirilmiştir. Ayrıca ömrünün sonlarına doğru hadisleri karıştırdığı da ifade edilmiştir.⁹⁵

el-Hâkim en-Neysâbûrî'nin naklettiği bu rivayetin senedi de muttasıl değil, mürseldir. Öte yandan İbn İshâk'ın Şurahbîl'in kitabından hiç faydalanmadığını söylemesine rağmen el-Hâkim en-Neysâbûrî'nin bu rivayeti nasıl rivayet ettiği de izaha muhtaçtır. Beyhakî (ö. 458/1066), bu hadisi –her ne kadar metninde kısmî farklılık olsa da- aynı isnadla el-Hâkim en-Neysâbûrî'den rivayet etmiş, ancak Şurahbîl'in adını zikretmemiştir.⁹⁶ Dolayısıyla ya rivayetler farklıdır ya bu rivayetlerde bir hata vardır ya da elimizdeki nüshalar da bir eksiklik mevcuttur. Öte yandan bu isnadda yer alan bazı raviler hakkında ileri sürülen tenkitleri dikkate aldığımızda; bu senedin de ancak zayıf mertebesinde olabileceğini söyleyebiliriz. el-Müstedrek'teki hadislerin sağlamlık derecesini gözden geçiren ez-Zehabî (ö. 748/1348) ise bu sened hakkında sükût etmiştir.

Bütün bunlara ilaveten el-Hâkim en-Neysâbûrî, “*el-Müstedrek*” adlı eserinin Hz. Osman'ın öldürülmesiyle ilgili rivayetleri naklettiği bölümünün başında herhangi

⁹⁴ Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek*, III, 48.

⁹⁵ Zehabî, *Mizânu'l-İtidâl*, II, 266-267.

⁹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 357.

bir isnad vermeksizin şu ifadelere yer verir: “Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh’e gelince, sahih haberlerde onun Hz. Peygamber’e vahiy kâtibliği yaptığı, vahyi yazım esnasında ihanet ettiği, Hz. Peygamber’in onu bu vazifeden uzaklaştırdığı, irtidat ettiği, Mekke ehline katıldığı, Hz. Peygamber’in Mekke fethi günü öldürülmesini emrettiği, Hz. Osman’ın onu getirinceye kadar öldürülmediği ve Müslüman olduğu, Hz. Peygamber’in ona eman verdiği ve onu bağışladığı yer almaktadır.”⁹⁷

Bu ifadelerin sıhhat açısından bir aslı olmadığı aşikârdır. İbn Ebî Serh’in Kur’an’ı tahrif ettiğine ve ihanetinden dolayı Hz. Peygamber’in onu görevinden azlettiğine dair herhangi bir sahih haberde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Öyle ki el-Hâkim en-Neysâbûrî de bu konuda sıhhatine güvendiği bir haber nakletmemiştir. Onun bu konuda naklettiği rivayetlerin sıhhat açısından değeri de zayıftır. Dolayısıyla bu rivayetlerin sıhhat değeri, el-Hâkim en-Neysâbûrî’nin dediğinin tam aksini yani bu konuda sahih bir rivayetin olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.⁹⁸

2. İbn Ebî Serh ile İlgili Rivayetlerin Metin Tenkidi

Senedleri açısından zayıf olan İbn Ebî Serh ile ilgili rivayetlerin metinleri birbirinden farklı muhtevalara sahiptir. Bu içeriklerde ittifak edilen hususlar olduğu gibi teferrüd edilen hadiseler de vardır. Zayıf rivayetlerle nakledilen bu bilgilere göre İbn Ebî Serh, Hz. Peygamber döneminde irtidat etmiş ve adı Mekke’nin fethi günü öldürülmesi emredilen kişiler arasında zikredilmiştir. Bunun sebebi ise şeytanın onu şaşırtmasıdır. Bu rivayetlerde irtidat zamanı ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu bağlamda İbn Ebî Serh’in öldürüleceğinden haberdar olup korktuğu için Müslüman olduğu şeklinde bir iddia ileri sürülürse, bu iddianının pek isabetli olamayacağı kanaatindeyiz. Zira eğer böyle bir durum olsaydı, İbn Ebî Serh Hz. Peygamber’in vefatından sonra tekrar irtidat edebilirdi.

Bu rivayetlerde İbn Ebî Serh’in Mekke fethi günü sütkardeşi Hz. Osman’a sığındığı, halk sakinleşince Hz. Peygamber’in yanına gittikleri ve onun tekrar Müslüman olduğu şeklindeki hadiseler de ittifakla rivayet edilmiştir. Ancak bazı haberlerde Hz. Peygamber’in uzun süre onun biatını kabul etmek istemediği ve onun öldürülmesini beklediği gibi ilave bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin doğruluğu ise şüphelidir. Zira Hz. Peygamber’in Müslüman olmak için gelen birisinin öldürülmesini beklemesi, onun sîreti ile pek uyuşmamaktadır. O (sav), hiçbir zaman öldürmekten yana tavır takınmamıştır. O (sav), daima yaşatmayı, bağışlamayı ve sevdirmeyi kendisine şiar edinmiştir. Örneğin bir savaşta Usame b. Zeyd, son anda şehadet getiren bir düşmanı öldürünce, onu sert bir dille uyarmıştır.⁹⁹ Öte yandan bu rivayette ilginç bir durum vardır. Nasıl olur da Hz. Peygamber, bir kişinin öldürülmesi için kaş-

⁹⁷ Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek*, III, 107.

⁹⁸ Hâkim en-Neysâbûrî’nin Şif olması nedeniyle bu konuda rivayet ettiği nakillere ve hadislerin sıhhati konusunda verdiği yargılara güvenilemeyeceği hususunda bkz. Abdulrehman Mohammad Spendari, “The Claim of Abdullah İbn Saad İbn Abi al-Sarh’s Distortion on the Qur’an from the Perspective of the Books of Hadith”, *al-Bayân/Journal of Qur’an and Hadith Studies*, 13 (2015), 84-86.

⁹⁹ Müslim, “İman”, 158.

göz işareti yapmazken tövbe edip af dileyen bir insanın öldürülmesini ise rahatlıkla bekleyebilir? Kanaatimizce her iki tutumda Hz. Peygamber'e yakışmayan davranışlardır. Ancak Huneyn savaşında da benzer bir hadise yaşanmış ve Hz. Peygamber, Müslüman olmak isteyen müşrik bir askerin sahabe tarafından öldürülmesi için beklemiştir. Adam Müslüman olunca; sahabeden birisi, Hz. Peygamber'e: "Keşke bana işaret etseydin ya!" demesi üzerine o (sav): "Hiçbir peygamber işaretle konuşmaz"¹⁰⁰ buyurmuştur.¹⁰¹ el-Elbânî (ö.1420/1999) Hz. Peygamber'in İbn Ebî Serh'in öldürülmesini beklediği anlamındaki hadisi, bu rivayetin onu mana yönünden desteklemesini dikkate alarak sahih kabul etmiştir. Diğer bir ifadeyle bu, İbn Ebî Serh hadisini güçlendiren ve takviye eden şahid bir rivayettir.¹⁰²

Bu metinlerde sorgulanması gereken diğer bir husus şudur; Hz. Peygamber henüz Hz. Osman ve İbn Ebî Serh huzurundan ayrılmadan mı sahabeye: "Biat etmesi için elimi uzatmadığımı gördüğünüz halde aranızdan aklı başında biri çıkıp da niçin bunu öldürmedi" diye buyurmuştur? Rivayetlerde onların herhangi bir tepkisine yer verilmediğine göre Hz. Peygamber'in bu sözleri muhtemelen onlar huzurunda bulunmazken söylemiştir. Hz. Osman ve İbn Ebî Serh, ister Hz. Peygamber'in yanında olsunlar isterse olmasınlar bu ifadeleri duyunca acaba ne hissetmişlerdir? Bunları bilebilmek mümkün görülmemektedir. Ama Hz. Peygamber'in genellikle her söylediğini açık ve net bir şekilde ifade ettiğini biliyoruz. Zira Hz. Peygamber'in "Bir peygambere hain gözlere sahip olmak yakışmaz" sözünde de ifade ettiği gibi birisi hakkında insanlara açıkladığı şeylerin dışında bir şeyler gizlemesi kendisine yakışmaz. Yüce Allah, o'nu (sav) hak ve hakikatı açıklamak için göndermiştir.¹⁰³ Dolayısıyla O'nun af dilemeye gelen bir kimseye karşı ikiyüzlü davranacağını düşünmek büyük bir cahilliktir.

Bu rivayetlerde vurgulanan diğer bir husus, İbn Ebî Serh'in vahiy kâtipliği görevini ifa ettiğiidir. Bu bağlamda klasik hadis kaynaklarında onun bu görevi ifa ederken suiistimal ettiğiine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹⁰⁴ Sadece

¹⁰⁰ Ebû Davud, "Cenâiz", 51-53. Ancak bu rivayet, "hasen" derecesinde farklı bir isnadla ve "Hiçbir peygamber işaretle konuşmaz" kısmı da dâhil olmak üzere metnin yarısı olmaksızın et-Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) eserlerinde mevcuttur. Bkz. et-Tirmizî, "Cenâiz", 45; İbn Mâce, "Cenâiz", 21.

¹⁰¹ Ancak bu müşrik askerin Müslüman olduğunu söylemesine rağmen Hz. Peygamber'in onun öldürülmesini beklediği şeklindeki ifadelerin izah edilmesi zorunludur. Hattâb es-Sübkî'nin (ö. 1352/1933) yaptığı açıklamaya göre Hz. Peygamber'in onun müslümanlığını hemen kabul ve ilan etmeyişinin sebebi, o askerin ağzından kelime-i şehâdet'in işitilmemesidir. Yahutta bu yemin, o adamın Müslüman olmadan önce yapıldığı için, Müslüman olduktan sonra da yerine getirilmesi gerekirdi. Çünkü o anda yemin hakkında yürürlükte olan hüküm buydu. Hz. Peygamber, bunun için beklemişti. Fakat bu hüküm, sonradan başka bir hadisle neshedilmiştir. Bkz. Mahmud Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud* (nşr. Emîn Mahmud Hattâb), Kahire: Matbaatu'l-İstikâme, 1351-1353, IX, 31.

¹⁰² Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi's-Sahîha ve Şey'un min Fıkhihâ ve Fevâidihâ*, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1415/1995, IV, 301.

¹⁰³ Sübkî, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd*, IX, 31.

¹⁰⁴ Kur'an'ın tahrif edildiğine atıfta bulunulan ve "*Sahihayn*"da nakledilen bir rivayette, İbn Ebî Serh'ten bahsedilmemektedir. Bu rivayete göre Neccâr Oğullarından Hristiyan bir adam Müslüman olmuş, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini ezberlemiş ve vahiy kâtipliği yapmıştır. Bu

isnadsız bir şekilde nakledilen ve sahih olduğu ifade edilen bazı malumatta, İbn Ebî Serh'in Kur'an'ı tahrif ettiği belirtilmiştir. Böylesi önemli bir konunun meselenin hassasiyeti sebebiyle sahih rivayetlere dayanmak zorundadır. Ancak ortada sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Bulunması da mümkün görülmemektedir. Çünkü Kur'an'ın apaçık ayetleri, bir harfinin bile değiştirilemeyeceğini açıkça ifade etmektedir.¹⁰⁵

Nahl sûresinin 110. ayetinin İbn Ebî Serh hakkında nazil olmasına gelince, ayette açıkça "Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır" buyruğu yer almaktadır. Bütün rivayetlerde ise İbn Ebî Serh'in Mekke'nin fethi tamamlanınca ve halk sakinleşince Müslüman olduğu rivayet edilmiştir. Sahih rivayetlere göre Mekke fethinden sonra hicret yoktur.¹⁰⁶ Dolayısıyla Nahl sûresinin 110. ayetinin sebebi nüzulünün İbn Ebî Serh olduğu iddiası, tarihi vakıalarla çelişmektedir.¹⁰⁷ Ayrıca el-Hâkim en-Neysâbü'rî de bu ayetin başkaları hakkında nazil olabileceğine işaret etmiştir. Nahl sûresinin 106. ayetinin İbn Ebî Serh hakkında nazil olduğu rivayeti ise ancak bu süreyi medenî kabul ettiğimizde geçerli olur. Yahut da bu ayetin medenî sayılması gerekir.¹⁰⁸ Oysa bu sürenin tamamı, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden birkaç ay önce Mekke'de nazil olmuştur.¹⁰⁹

Sonuç

Bu inceleme sonucunda klasik hadis kaynaklarımızda Abdullah b. Ebî Serh'in hayatıyla ilgili yer alan rivayetlerin zayıf oldukları anlaşılmıştır. Affetme esnasında Hz. Peygamber'in meseleyi yokuşa sürdüğüne dair ifadeler kanaatimizce metne ilave edilmiş hususlardır. Çünkü âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber, kendisinden af dileyen ve yaptıklarına pişman olan birisini neden öldürtmekte ısrar etsin? Böylesi bir davranış ve tutumu, Hz. Peygamber'in meşhur ve maruf sîreti ve ahlakıyla bağdaştırmak pek mümkün görülmemektedir.

İbn Ebî Serh'in Kur'an'ı tahrif ettiği anlamına gelecek ifadeler ise bizzat Kur'an ayetlerine aykırı metinlerdir. Zira Yüce Allah'ın buyruğuna göre Kur'an'ın bir harfi bile değiştirilemez. Ayrıca bazı ayetlerin İbn Ebî Serh hakkında nazil olduğu şeklindeki kanaatlerin de kabul edilmesi mümkün görülmemektedir. Öte yandan

adam daha sonra Hristiyanlığa geri dönmüş ve "Muhammed bir şey bilmez, yalnız benim kendisine yazdığım şeyleri bilir" diye yalanlar uydurmuştur. Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 25; Müslim, "Sifâtü'l-Münâfikîn", 14. Ahmed b. Muhammed İbn Hanbel, Müsned, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, III, 120. Bu rivayetin tenkidi için bkz. Spendari, "The Claim of Abdullah İbn Saad İbn Abi al-Sarh's Distortion on the Qur'an from the Perspective of the Books of Hadith", 93-96.

¹⁰⁵ Yunus 10/37-38; el-Hicr 15/9; Fussilet 41/42; el-Hâkka 69/44-46.

¹⁰⁶ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45; "Cihad", 1, 27, 184; Müslim, "Hac", 445; "İmâret", 85.

¹⁰⁷ Spendari, "The Claim of Abdullah İbn Saad İbn Abi al-Sarh's Distortion on the Qur'an from the Perspective of the Books of Hadith", 91-92.

¹⁰⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XX, 277.

¹⁰⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an/Tefsiru'l-Kurtubî* (nşr. Ahmed el-Berdunî - İbrahim Edfiş), Kahire: Dâru'l- Kutubî'l-Mısriyye, 1384/1964, X, 65.

böylesi ifadelerin Şia yanlısı ravi ve müellifler tarafından rivayet edilmesi de dikkate şayan bir meseledir.

İbn Ebî Serh'in klasik hadis kaynaklarımızda kâfir olarak öldüğünü destekleyecek ne sahih ne de zayıf bir rivayete rastlanılmıştır. Ayrıca sahih rivayetleri toplamaya kendilerini adanmış muhaddislerin eserlerinde de onun Kur'an'ı tahrif ettiğine dair herhangi bir rivayete rastlanılmamıştır. Kuşkusuz bizlere kadar ulaşan haberlerin sıhhati hem hangi kaynakta geçtiğinin hem de kimler aracılığıyla bize ulaştığının bilinmesi ile yakından ilgilidir. Bu bağlamda Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh ile ilgili klasik hadis kaynaklarımızda herhangi bir sahih rivayete rastlanılmamıştır. Bunun aksine ulaşabildiğimiz rivayetler, ya hadisleri delil olarak alınamayacak raviler tarafından nakledilmiş ya da mürsel ve mu'dal olarak rivayet edilmiş zayıf haberlerdir.

Kaynakça

- Abdurrazzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San'ânî, *el-Musannef* (nşr. Habîburrahman el-A'zamî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Ali, İbrahim, *Sahîhu's-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Ömer Süleyman el-Aşkar - Hemmâm Saîd), Amman: Dâru'n-Nefâis, 1415/1995.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdulkadir 'Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü's-Sağîr* (nşr. Abdulmu'ti Emin Kal'aci), Karaçi: Câmi'atu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1410/1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *et-Târîhu'l-Kebîr* (nşr. Muhammed Abdülmuâd Hân), Haydarâbad: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *Kitâbu Zemmi Ahlâki'l-Küttâb /Resâilu'l-Câhız içinde* (nşr. Abdusselam Muhammed Hârûn), Mısır: el-Mektebetü'l-Hancî, 1399/1979.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünen* (nşr. Şuayb el-Arnâvût v. dğr.), Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1424/2004.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned* (nşr. Hüseyin Esed), Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn Li't-Türâs, 1404/1984.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Da'ifu Ebî Dâvûd*, Kuveyt: Müessesetu Ğarâs li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1423/2002.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Daîfe vel-Mevdû'a ve Eseruha's-Seyyi' fi'l-Ümme*, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1421/2000.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahîha ve Şey'un min Fıkkihâ ve Fevâidihâ*, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1415/1995.
- Fahruddîn er-Râzî, Ebû Abdullah Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb/ et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbâs, *Ahbâru Mekke fi Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsîh* (nşr. Abdulmelik Abdullah Duheşş), Beyrut: Dâru Hızır, 1414.
- Hâkim en-Neysâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* (nşr. Mustafa Abdulkadir 'Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.

- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî el-Leysî el-Uşfurî el-Basrî, *Kitâbu't-Tabakât* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1414/1993.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Câmî li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi* (nşr. Mahmût Tahhân), Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdad* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahman, *Elfiyyetu's-Sîretu'n-Nebeviyye/Nazme'd-Dürerü's-Seniyye fî's-Siyerî'z-Zekiyye* (nşr. Muhammed b. Alevî el-Mâlikî), Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1426/2005.
- İbn Abdilberr, Ebü Ömer Yusuf, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb* (nşr. Âdil Ahmet Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavviz), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Ebî Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dil*, Beyrut: Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, 1372/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr* (nşr. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad: el-Mektebetu'r-Ruşd, 1409.
- İbn Hacer el-Askalânî Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Takrîbu't-Tehzîb* (nşr. Muhammed Avvâme), Haleb: Dâru'r-Reşid, 1406/1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Hindistan: Dairetu'l-Meârif, 1326, III, 48-49.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü's-Sikât* (nşr. Şerefuddîn Ahmed), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1395/1975.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *el-Cüz'ü'l-Mütemmim li Tabakâti İbn Sa'd et-Tabakatü'r-Râbi'a mine's-Sahabeti mimmen Esleme 'inde Fethi Mekke ve mâ ba'de Zâlik* (nşr. Abdülaziz Abdillâh es-Sellûmî), Taif: Mektebetü's-Sıddîk, 1995.
- İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled b. Kuteybe b. Abdillâh, *Kitâbu'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz), Riyad: Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdilmevcüd), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'an/Tefsiru'l-Kurtubî* (nşr. Ahmed el-Berdunî - İbrahim Edfîş), Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmî'u's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (nşr. Hasan Abdulmun'im Şelebî), Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Sem'ânî, Ebü Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb* (ta'lik. Abdillâh Ömer el-Bârûdî), Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1408/1988.

- Spendari, Abdulrehman Mohammad, "The Claim of Abdullah İbn Saad İbn Abi al-Sarh's Distortion on the Qur'an from the Perspective of the Books of Hadith", *al-Bayân/Journal of Qur'an and Hadith Studies*, 13 (2015), 75-106.
- Sübkî, Mahmud Muhammed Hattâb, *el-Menhelü'l-Azbi'l-Mevrûd Şerhu Sünen-i Ebî Davud* (nşr. Emîn Mahmud Hattâb), Kahire: Matbaatu'l-İstikâme, 1351-1353.
- Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc b. Ma'kıl el-Binkesî, *el-Müsned* (nşr. Mahfûzurrahman Zeynullah), Medine: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1410/1990.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcü'l-Münîr fî'l-Înâneti alâ Ma'rifeti Ba'dı Meânî Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire: Matbaatü Bulak, 1285.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Camîu'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk (Târîhu't-Taberî)*, Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî el-Medenî, *el-Megâzî* (nşr. Marsden Johns), Beyrut: Dâru'l-A'lemi, 1409/1989.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl* (nşr. Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* (nşr. Şuayb el-Arnâvut v. dğr.), Beyrut: Müessesetur'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.